

Dr Jan Amos Jelinek
Katedra Pedagogiki Małego Dziecka
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej

Kąćki przyrodnicze w warszawskich przedszkolach oczami studentów kierunku Wychowanie Przedszkolne

Streszczenie

Kąćki przyrodnicze w warszawskich przedszkolach oczami studentów kierunku Wychowanie Przedszkolne

Najlepszą metodą poznawania przez dzieci przyrody jest bezpośredni ich kontakt z obiektami przyrodniczymi. W tym celu organizuje się dla nich kąćki przyrodnicze i aranżuje ogrody, w których gromadzone są obiekty przyrodnicze oraz prowadzi się eksperymenty. Zasadniczym celem organizowania tego typu kąćków jest przybliżanie dzieciom przyrody w sposób bezpośredni. Wydaje się to szczególnie ważne w miastach, w których dostęp do obiektów przyrodniczych jest utrudniony. Analiza 19 warszawskich przedszkoli miała na celu ustalić jak na podstawie stanu kąćków przyrodniczych prowadzona jest edukacja przyrodnicza.

Słowa klucze

Edukacja przyrodnicza, przedszkole, duże miasto, jakość kształcenia, kąćki przyrodniczy

Summary

The corners of nature in Warsaw nursery education viewed by the students of the direction of Kindergarten Education

The best method of learning nature by children is their direct contact with natural objects. For this purpose there are organized for them corners of nature, gardens where natural objects are collected and carried out for experiments. The main goal of this type of organization of corners is to familiarize children with the nature in a direct way. This seems particularly important especially in cities where access to natural objects is difficult. The analysis of 19 kindergartens in Warsaw was to determine how on the basis of condition of the corners of nature, the natural environmental education is conducted.

Key words

Environmental education, kindergarten, a large city, the quality of education, natural area

Kąćki przyrodnicze z założenia tworzone są po to, aby dzieci w każdym wieku mogły korzystać z gromadzonych tam obiektów, prowadzić w nich samodzielne doświadczenia oraz pomagać w hodowli zwierząt i upraw roślin. Dzięki tego typu kąćkom zainteresowań, dzieci

mogą poznawać przyrodę w sposób bezpośredni. Zgodnie z zaleceniami metodycznymi, nauczyciele przedszkola powinni w każdej grupie przedszkolnej zakładać kąciki przyrodnicze i aktualizować obiekty przyrodnicze niezależnie od pory roku (Frątczak i Frątczak, 1979). Proces uczenia się dzieci jest bardziej efektywny wówczas, gdy mają one dostęp do prawdziwych obiektów przyrodniczych niż, gdy te przedmioty oglądają jedynie na ilustracji. Jak wskazuje Stawiński (1980) za gromadzenie materiału dydaktycznego (w tym obiektów przyrodniczych) odpowiedzialny jest nauczyciel. Jego zadaniem jest organizowanie procesu dydaktycznego w sposób najlepiej dostosowany do możliwości poznawczych dzieci – szczególnie dzieci przedszkolnych.

Autor zakłada, że ustalenie wyposażenia kącików przyrodniczych w przedszkolach może być wskaźnikiem jakości edukacji. Ich umiejscowienie (a szczególnie możliwość swobodnego dostępu dzieci do kącików), pojemniki, obiekty przyrodnicze (np. szyszki, liście), narzędzia wspomagające obserwację (np. lupa, mikroskop) i inne pomoce dydaktyczne (np. albumy, encyklopedie) mogą świadczyć o tym, w jaki sposób nauczyciel realizuje treści edukacji przyrodniczej.

Brak w sali przedszkolnej obiektów przyrodniczych, narzędzi wspomagających obserwację, czy materiałów niezbędnych do prowadzenia hodowli i upraw może świadczyć o realizowaniu zagadnień przyrodniczych w sposób pośredni – poprzez ilustracje, filmy i książki. Taka forma prowadzenia edukacji nie może być wystarczająca, jeśli weźmie się pod uwagę zadania, jakie ma przed sobą nauczyciel przedszkola. Podstawa programowa w dziale *Zalecane warunki i sposób realizacji* wskazuje, aby „co najmniej jedną piątą czasu (w przypadku młodszych dzieci – jedną czwartą czasu), dzieci spędzały w ogrodzie przedszkolnym, na boisku, w parku itp. (organizowane są tam (...) obserwacje przyrodnicze, prace gospodarcze, porządkowe i ogrodnicze itd.)”. Poprzez zajęcia organizowane na dworze zachęca się nauczycieli do rozbudzenia wśród dzieci zainteresowań przyrodniczych, do kształtowania u nich postawy badawczej oraz dostarczanie wiedzy na temat otaczającej przyrody. Realizacja tych zadań nie może odbywać się więc tylko w sposób pośredni – poprzez ilustracje i książki. Metodycy wychowania przedszkolnego (Frątczak i Frątczak, 1979, Dudzińska 1983, Kwaśniewska i in. 2011) zachęcają nauczycieli do organizowania kącików zainteresowań, np. kącika przyrodniczego, który byłby miejscem zdobywania przez dzieci doświadczeń na temat przyrody. Trzeba tutaj zaznaczyć, że organizacja kącików przyrodniczych nie jest obligatoryjna, niemniej jednak ich obecność oraz wyposażenie może świadczyć o zaangażowaniu nauczycieli.

Analiza wyposażenia i wykorzystania kącików przyrodniczych, może stać się wskaźnikiem jakości edukacji przyrodniczej. Jest to szczególnie ważne w przypadku przedszkoli w dużych miastach, w których dostęp do obiektów przyrodniczych jest utrudniony. Poznawanie przyrody w dużych miastach jest ograniczone do parków, skwerów, ogródków przedszkolnych i działkowych. Ze względu na mniejszy dostęp do lasów, łąk czy jezior nauczyciele mogą organizować np. środowiska biotyczne w salach przedszkolnych w postaci kącików przyrodniczych, organizować w nich hodowle zwierząt, uprawy roślin, czy przeprowadzać doświadczenia przyrodnicze dla przybliżenia dzieciom miejskim przyrody.

Celem przeprowadzonych badań było ustalenie, czy nauczyciele w stołecznych przedszkolach organizują kąciki przyrodnicze, jak są one wyposażone i jak wykorzystywane są przedmioty gromadzone w tych kącikach.

Organizacja badań

Przeanalizowano wyposażenie i wykorzystanie kącików przyrodniczych w 24 salach przedszkolnych w 19 warszawskich przedszkolach (14 publicznych i 5 niepublicznych). Wybrano te placówki, w których dyrektorzy wyrazili zgodę na hospitacje studentów specjalności Wychowanie Przedszkolne z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Przedszkola, które przyjmują studentów na hospitacje, pełnią funkcję przedszkoli ćwiczebnych, a więc miejsc, w których student może nauczyć się, jak powinien przebiegać proces nauczania i wychowania dzieci. Dyrektorzy placówek i nauczyciele przyjmujący studentów na praktyki i hospitacje, zdając sobie sprawę z obowiązku, jaki na siebie przyjmują, starali się, w jak najwyższym stopniu sprostać postawionym przed nimi zadaniom.

Badania zrealizowało 53 studentów ostatniego roku wychowania przedszkolnego studiów licencjackich w ramach zajęć *edukacja przyrodnicza w przedszkolu* realizowanych na Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie w roku akademickim 2013/2014 (w okresie wiosennym – kwiecień/maj oraz zimowym – listopad/grudzień). Studenci zostali przeszkoleni w zakresie przeprowadzenia obserwacji, a także zapoznani z metodyką prowadzenia zajęć z zakresu przyrody w przedszkolu. Wyposażeni w arkusz obserwacji (załącznik 1) oraz kwestionariusz wywiadu (załącznik 2) udali się w grupach 2-3 osobowych na zajęcia hospitacyjne do przedszkoli, gdzie, za zgodą dyrektora i nauczyciela, przez 10 godzin obserwowali prowadzone w sali przedszkolnej zajęcia¹. W trakcie hospitacji zajęć dokonali zapisu topograficznego sali przedszkolnej, obserwowali dzieci uczęszczające na zajęcia oraz przeprowadzili wywiad z nauczycielem.

Wyniki badań

Na podstawie badań ustalono, że formalny **kącik przyrodniczy** istniał w 11 (45,8%) salach przedszkolnych. Świadczyło o tym posługiwanie się przez nauczyciela określeniem „kącik przyrodniczy” w rozmowach z dziećmi oraz zgromadzenie w jednym miejscu większości pomocy dotyczących edukacji przyrodniczej. W 9 (37,5%) salach nie miał on formalnego miejsca – przedmioty, które mogą znajdować się w kąciku (np. narzędzia, obiekty przyrodnicze, hodowle roślin, albumy) były rozlokowane w różnych częściach sali. W 4 (16,7%) salach przedszkolnych kącika przyrodniczego nie było w ogóle, nie było także obiektów przyrodniczych (np. narzędzi i roślin).

Wśród przedszkoli, w których kąciki przyrodnicze miały charakter formalny i nieformalny (razem 20, co stanowi 83,3%) wszystkie oprócz funkcji edukacyjnej pełniły również rolę miejsca, w którym przechowuje się eksponaty oraz miały znaczenie dekoracyjne. Tylko w pięciu salach (20,8%) studenci ocenili **kącik przyrodniczy**, jako miejsce do prowadzenia eksperymentów.

Kąciki przyrodnicze, które pełniły funkcję demonstracyjną, pełne były roślin ozdobnych (najczęściej paproci). Pełniły one również rolę magazynów zawierając najczęściej obiekty najłatwiej dostępne: liście, szyszki, kasztany, żołędzie, kawałki gałęzi itp. Natomiast kąciki, w których prowadzono doświadczenia, zawierały najczęściej uprawy roślin (zazwyczaj fasoli i grochu) oraz materiały używane do realizacji różnych eksperymentów.

¹ Czas 10 godzin był rozłożony na trzy dni. Długość każdej obserwacji była różna i zależała od tematyki zajęć.

Umiejscowienie kącika przyrodniczego w przedszkolach zależało od wielkości sali, ilości osób (krzesel i stolików), rozmieszczenia okien, zainteresowań dzieci i samego nauczyciela oraz omawianych zagadnień przyrodniczych. W przebadanych przedszkolach kąciki przyrodnicze zajmowały różną wielkość – od jednej półki po niewielki regał. W przypadku przedszkoli, w których nie stwierdzono kącika przyrodniczego (4 sale przedszkolne) nauczyciele, na pytanie o miejsce kącika przyrodniczego, wskazywali zazwyczaj niewielką półkę umieszczoną w niedostępnym dla dzieci miejscu (np. 1,5 metra nad podłogą), na której znajdowały się, pełniące funkcję ozdobną, rośliny wiszące.

Sposób, w jaki dzieci mogły korzystać z kącika przyrodniczego, był ustalany na podstawie 10-godzinnej hospitacji. W trakcie zajęć studenci zwracali uwagę, **w jaki sposób dzieci korzystają z kącika przyrodniczego**. Czy podchodzą do niego, czy dotykają przedmiotów, czy manipulują nimi oraz jakie są reakcje nauczycieli wobec uczniów korzystających z kącika przyrody. Na podstawie obserwacji ustalono, że na 20 sal przedszkolnych, w których znajdowały się kąciki przyrodnicze, w 2/3 dzieci miały swobodny dostęp (mogły eksperymentować obiektami), u 1/3 dostęp ten był ograniczony (np. nauczyciel podawał dzieciom przedmioty).

Wyposażenie kącików przyrodniczych. Chociaż nauczyciele deklarowali, że sala posiada bogate wyposażenie, to jednak, w chwili prowadzonych badań (okres późnej zimy i wczesnej wiosny), kąciki przyrodnicze były bardzo ubogie w dostępne w otoczeniu obiekty przyrodnicze. W kącikach dominowały: lupy (były dostępne w 16 salach przedszkolnych, co stanowi 66,6%), globusy (11, 45,8%), akwaria i terrarium (3, 12,5%), lornetki (3, 12,5%), mikroskopy (4, 16,6%). W pojedynczych kącikach można było zobaczyć także modele anatomiczne człowieka, modele zwierząt, teleskop, mapy nieba. Każda sala przedszkola była wyposażona w albumy, plakaty lub zdjęcia ilustrujące obiekty lub zjawiska przyrodnicze. Przedmioty te nie były naturalnymi materiałami, ale stanowiły trwałe wyposażenie przedszkola.

Podsumowując swoje obserwacje studenci stwierdzili, że kąciki w przedszkolach pełnią funkcję magazynów do przechowywania sprzętu i miejsc upraw roślin ozdobnych, więc nie pełnią funkcji czysto edukacyjnej. Wniosek, jaki studenci wyciągnęli wynika zapewne z tego, że w ciągu 10 godzinnej obserwacji zajęć w przedszkolach zdążyli zobaczyć jedynie fragment procesu edukacyjnego.

Inne pytanie potwierdziło fakt, że nauczyciele, częściej niż po obiekty znajdujące się w środowisku, sięgają po zdjęcia, obrazy i ilustracje. Nauczyciele byli proszeni o wskazanie źródła **swich pomocy do realizacji edukacji przyrodniczej** w przedszkolu. Na 63 wskazania (nauczyciele mogli wskazać kilka różnych źródeł), aż 31 (49,2%) stanowiły książki, czasopisma i internet, którymi nauczyciele posługują się, wyszukując zdjęcia prezentujące obiekty i zjawiska przyrodnicze. Drugim w kolejności (31,7%) źródłem pomocy były zasoby własne nauczyciela, placówki oraz materiały przyniesione przez rodziców i dzieci (np. z wakacji). Dopiero na trzecim miejscu (według liczby wskazań, 19%) znalazły się obiekty przyniesione z otaczającego środowiska (obiekty zbierane podczas wycieczek i spacerów).

Na pytanie, **w jaki sposób nauczyciele wykorzystują materiał znajdujący się w kącikach przyrodniczych**, większość z nich deklaracyjnie wskazała na edukacyjną funkcję kącika przyrodniczego (prezentowanie eksponatów, prowadzenie uprawy roślin i opieka nad

nimi, prowadzenie doświadczeń). Obserwacja studentów wskazała jednak, że w wielu przypadkach (9 na 24 sale przedszkolne) zgromadzony w kąciku przyrodniczym materiał pełni funkcję ozdobną (nie jest w ogóle wykorzystywany). Zdarzały się sytuacje, że prowadząc zajęcia nauczyciele sięgali po zdjęcia i plakaty chociaż w kąciku przyrodniczym znajdowały się prawdziwe obiekty przyrodnicze. Pięciu nauczycieli opisując wykorzystanie materiału przyrodniczego wskazało, że wykorzystują go częściej, jako obiekty do liczenia. Rozmawiając jednak z nauczycielami studenci odnieśli wrażenie, że materiał przyrodniczy (fasolki, kasztany) nie był wykorzystywany do prowadzenia upraw roślin, tak jakby przedmioty te traktowane były osobno.

Tylko w trzech salach (na 24) zauważono prowadzenie uprawy roślin doniczkowych. Najczęściej **uprawianymi roślinami** w przedszkolach są rośliny ozdobne, a wśród nich paprocie i pelargonie. W pojedynczych przypadkach spotykano hodowle: fiołków, bratków, astrów, aksamitek, żonkili, zamiokulkasów, anturium, juki i fiskusów. Podczas hospitacji tylko w kilku salach przedszkolnych (7) zaobserwowano uprawę warzyw (np. fasoli, marchwi, cebuli, dyni, pietruszki), zboża (pszenicy, owsa, jęczmienia), ziół (rzeżuchy, tymianku, bazylii) oraz drzew (kasztanowca, dębu). Podczas badań hodowlę prowadzono tylko w 3 salach przedszkolnych. Nauczyciele tłumaczyli się tym, że *kiedyś prowadzili wiele innych upraw roślin, ale nie prowadzą ich w tej chwili*. Przy czym wszyscy nauczyciele utrzymywali, że dysponują zarówno sprzętem do sadzenia, jak i samymi nasionami różnych roślin.

Wśród **czynności, jakie sprawują dzieci, by opiekować się roślinami** nauczyciele wymieniali najczęściej: czynność wysiewu nasion, obserwacji wzrostu rośliny i podlewania. Dwoje nauczycieli dodało również: oczyszczanie z zabrudzeń, uzupełnianie ziemi, przesadzanie według potrzeby oraz przycinanie pędów.

Na podstawie obserwacji udało się ustalić, że rośliny ozdobne znajdujące się w sali przedszkolnej podlewa pani woźna. W większości przedszkoli dzieci mogą podlewać tylko te rośliny, które miały okazję wyhodować. Ponieważ nie można było zaobserwować, jak dzieci opiekują się roślinami, zapytano o tę czynność nauczycieli. Deklaracyjnie 18 nauczycieli wskazało, że podlewaniem zajmują się wyznaczone dzieci lub dyżurni. Widać tutaj niespójność między deklaracjami, a rzeczywistymi działaniami.

W czasie badań **prowadzenie hodowli zwierząt** zaobserwowano w 5 salach, były to przeważnie: ryby i żółwie – ze względu na bezpieczeństwo związane z alergiami zdarzającymi się wśród dzieci. Obecność zwierząt w przedszkolu zazwyczaj ogranicza się do holu przedszkolnego, czy pojedynczych sal, w których dzieci mają dostęp do nich tylko przez krótki czas. Opieką nad zwierzętami zajmują się nauczyciele (najczęściej miłośnicy zwierząt). W tych salach przedszkolnych, w których prowadzi się hodowle, zadaniem dzieci jest karmienie, asystowanie przy czynnościach higienicznych oraz sprawdzanie działania filtra i zdrowia zwierząt (ryb). Na pytanie o hodowle zwierząt w przedszkolu czworo nauczycieli powołało się na zakaz trzymania zwierząt w przedszkolu ustanowiony przez organ kierujący przedszkolem. W uzasadnieniu tego zakazu jest dobro dzieci-alergików. Na pytanie skierowane do nauczycieli: jeśli otrzymaliby zgodę na hodowlę zwierząt, 22 (91,7%) wskazywało, że chętnie prowadziliby hodowle: papug, królików, patyczaków, ślimaków, świnek morskich lub chomików.

Kąciki przyrodnicze są miejscem nie tylko gromadzenia okazów przyrodniczych i prowadzenia hodowli, ale także miejscem, gdzie zgodnie z metodyką (por. Frątczak i

Frątczak, 1979) dzieci mogą prowadzić także eksperymenty. Metoda eksperymentu jest jedną z nielicznych metod pozwalających kształtować postawę badawczą dzieci, z tego względu stała się ona celem pytań do nauczycieli. Pytania dotyczyły: tematyki przeprowadzanych eksperymentów, źródła pomysłów na ich realizację, roli dzieci w eksperymentach oraz trudności, jakie sprawia nauczycielom realizacja eksperymentów w przedszkolu.

Tematyka realizowanych w przedszkolu eksperymentów. Ustalono, że nauczyciele wychowania przedszkolnego zdecydowanie najczęściej realizują eksperymenty związane z wodą (na wymienionych przez nauczycieli 51 eksperymentów, aż 35 dotyczyło wody – 62,5%). Pozostałe eksperymenty, rzadziej realizowane w przedszkolu, dotyczą: powietrza (8,9%), elektryczności, elektrostatyki i magnetyzmu (7,1%), gleby (np. doświadczenie o wulkanie – 5,4%), światła i cienia (3,6%), oraz innych (3,6%). Najczęściej wskazywanym źródłem inspiracji do pomysłów, jak przeprowadzić eksperymenty jest internet.

Na pytanie o to, jaką **rolę pełnią dzieci w przeprowadzaniu eksperymentów**, nauczyciele zdecydowanie najczęściej wskazywali (31 na 36 wskazań – 86,1%), że uczniowie biernie uczestniczą w obserwacji eksperymentów. Rzadziej (41,7%) mogą samodzielnie eksperyment odtworzyć. Tylko pięciu (13,9%) nauczycieli wskazało, że podczas eksperymentu angażują dzieci na każdym etapie jego procedury: dzieci uczestniczą od momentu planowania eksperymentu, po jego realizację i wyciągnięcie wniosków.

Jak wynika z wypowiedzi nauczycieli, zaangażowanie dzieci w prowadzenie doświadczeń sprowadza się zazwyczaj do obserwacji czynności nauczyciela (metoda pokazu). Nauczyciele organizując eksperymenty, które nie są zbyt skomplikowane dla dzieci, angażują je do pomocy. Dzieci przejmując rolę eksperymentatorów wykonują polecenia nauczyciela – nie mają możliwości samodzielnego decydowania o przebiegu eksperymentu.

Ponadto nauczycielom zadano pytanie dotyczące trudności, **jakie najczęściej sprawia im przeprowadzenie eksperymentów wśród dzieci w przedszkolu**. Wszyscy badani nauczyciele wymienili dwa rodzaje trudności. Pierwszy dotyczył zagadnień trudności tkwiących w samych dzieciach, drugi – z organizacją pracy w przedszkolu. Do trudności tkwiących w dzieciach wymieniano:

- Ograniczone możliwości poznawcze – nauczyciele wskazali, że trudności w realizacji zagadnień przyrodniczych utrudniają różnice wśród dzieci w zakresie umiejętności i posiadanej wiedzy (niektóre dzieci wiedzą o świecie bardzo dużo a inne niewiele).
- Brak cierpliwości – nauczyciele wskazali, że realizując ciekawe eksperymenty, mają trudności z utrzymaniem dyscypliny. Wskazują, że dzieci oczekują natychmiastowych efektów, co utrudnia prowadzenie zajęć.
- Brak umiejętności u dzieci zachowania bezpieczeństwa – nauczyciele skarżą się, że dzieci nie są zaradne i że realizacja niektórych zagadnień przyrodniczych (np. związanych z ogniem) może tworzyć sytuacje niebezpieczne.
- Niska sprawność motoryczna dzieci – wykonując prace konstrukcyjne nauczyciele wskazali, że uczniowie nie są dojrzały manualnie, mają wiele kłopotów z precyzją i szybkością ruchów i ich koordynacją.
- Alergie – rodzice dzieci z alergiami przejawiają swoje niezadowolenie obecnością zwierząt alergizujących w przedszkolu.

Wśród trudności organizacyjnych, które utrudniają prowadzenie eksperymentów w przedszkolu, wymieniano:

- Zbyt liczne grupy – nauczyciele wskazują, że realizacja zagadnień przyrodniczych takich jak np. eksperymenty, wymaga takiej organizacji zajęć, dla której zbyt duża liczba uczniów jest przeszkodą.
- Brak funduszy na materiały – prezentując kąciki przyrodnicze nauczyciele zasłaniają się brakiem środków finansowych na pomoce do prowadzenia eksperymentów.
- Ograniczony czas – nauczyciele zwracali uwagę na to, że pobyt dziecka w przedszkolu jest przepełniony różnymi zadaniami i z tego powodu realizacja edukacji przyrodniczej nie może być realizowana w taki sam sposób, jak inne obszary podstawy programowej.
- Mało miejsca w sali przedszkolnej – nauczyciele skarżą się na zbyt małą ilość miejsca w sali przedszkolnej. Twierdzą, że realizacja edukacji przyrodniczej wymaga magazynowania dużej liczby przedmiotów.

Analizując niektóre organizacyjne trudności, na jakie powołują się nauczyciele, odwołam się do konkluzji studentów prowadzących badania. Swoje wnioski studenci mieli możliwość przedstawić podczas prezentacji wyników swoich badań. Dzieląc się spostrzeżeniami, studenci zwrócili uwagę na bogactwo wyposażenia sal przedszkolnych. Oceniając miejsce magazynowe sal przedszkolnych niemal jednoznacznie doszli do wniosku, że wystarczy odpowiednio przeorganizować regały i półki w salach przedszkolnych, aby mogły pomieścić niezbędne materiały. Zwrócono uwagę, że w badanych przedszkolach meble ustawia się pod ścianami w celu tworzenia większego środka i zasugerowano, że wstawienie niewielkich meblościanek w poprzek może tworzyć rzeczywiste kąciki zainteresowań. Trend ten zależy oczywiście od powierzchni sali przedszkolnej.

Wnioski z badań

W metodyce wychowania przedszkolnego kącik przyrodniczy stanowi zorganizowane miejsce, w którym nauczyciel może zrealizować treści edukacji przyrodniczej. Mimo to, żadne rozporządzenie nie wymusza na nauczycielu założenia kącika przyrodniczego, nie jest on obligatoryjny. Jednak, jak pokazują badania, kąciki tego typu istniały w 20 salach przedszkolnych. Wielkość kącików przyrodniczych wskazywała na różne zainteresowanie dzieci i nauczyciela w zagadnienia edukacji przyrodniczej. Tymczasem zgodnie z metodyką edukacji przedszkolnej kąciki przyrodnicze powstają na wniosek nauczyciela i rozbudowywane są w miarę potrzeb (np. zainteresowań dzieci). E. i J. Frątczakowie wskazali, że pierwsze kąciki przyrodnicze mogą być umiejscowione na parapetach, później (w miarę dokładania przedmiotów) mogą być dostawiane stoliki oraz regały. Tak więc do ich tworzenia nie jest potrzebna duża przestrzeń.

Mimo istnienia kącika przyrodniczego (formalnego lub nieformalnego), jego znaczenie edukacyjne w sali przedszkolnej było niewielkie. Materiał zgromadzony w kąciku, mimo że dzieci miały do niego swobodny dostęp, pełni najczęściej jedynie funkcję demonstracyjną. Umiejscowienie kącików przedszkolnych (np. zbyt wysoko dla dzieci) świadczyło również o tym, że kąciki przyrodnicze nie są w pełni wykorzystywane w edukacji przedszkolnej i stanowią raczej miejsce magazynowe i/lub informację dla rodziców o tym, że w przedszkolu realizuje się treści z zakresu przyrody.

Badania wskazały, że nauczyciele mają trudności w realizowaniu zagadnień przyrodniczych. Dominującym w przedszkolu materiałem dydaktycznym są obrazki. Nauczyciele sięgają po plakaty i książki, by zaprezentować wygląd zewnętrzny obiektów, omówić ich budowę i wyjaśnić funkcję. Rzadko posługują się obiektami naturalnymi. Kontakt dzieci z tymi obiektami w przedszkolu – roślinami i zwierzętami budzi wiele wątpliwości. Nauczyciele mają również obawy dotyczące swobodnego korzystania przez dzieci z drogiego sprzętu zmagazynowanego w kąciach przyrodniczych, takich jak mikroskop, lornetka, teleskop. W salach, w których nauczyciele pozwalają dzieciom korzystać z materiału znajdującego się w kąciach przyrodniczych były gromadzone łatwo dostępne naturalne obiekty przyrodnicze (liście, szyszki, gałązki), które do sali przedszkolnej przynosiły dzieci lub rodzice. Niepokoi jednak fakt, że z tego typu praktyką spotykano się tylko w kilku salach.

Zapisany w podstawie programowej cel wychowawczy związany z kształtowaniem postawy poszanowania roślin i zwierząt budzi wątpliwość co do realizacji w salach przedszkolnych. W badanych salach przedszkolnych dzieci nie mają okazji do ustalenia warunków życia roślin (być może tego typu doświadczenia zdobywają w ogrodzie przedszkolnym). Niemniej kształtując postawę opiekuńczości w sali przedszkolnej, czynności dzieci ogranicza się zaledwie do podlewania roślin (i to nie we wszystkich przedszkolach). Do rzadkości należą sytuacje, w których nauczyciele zwracają uwagę dzieci na choroby roślin, szkodniki, konieczność przesadzania, nawożenia, zmiany miejsca położenia, osłaniania przed zimą itp. W przypadku poznawania zwierząt jest podobnie, lub jeszcze gorzej. Nauczyciele mimo chęci nie prowadzą hodowli zwierząt ze względu na dużą presję ze strony rodziców. Obawiają się oni o zdrowie swoich dzieci (alergie). Efektem tych nacisków jest to, że dzieci mogą jedynie dokarmiać zwierzęta, jeśli te są hodowane w przedszkolu.

W przypadku stosowania metody eksperymentu, nauczyciele wychowania przedszkolnego najczęściej stosują ją do omawiania zagadnień z zakresu wody. Rola dzieci uczestniczących w eksperymentach sprowadza się w większości do wykonywania poleceń nauczyciela i obserwacji jego czynności.

Przedstawiając trudności związane z realizacją eksperymentów przyrodniczych nauczyciele wskazali te cechy, które odnosiły się do umysłu dziecka (tak jak: niecierpliwość, brak umiejętności planowania i prognozowania). Odnoszą się bowiem do tych cech, które są charakterystyczne dla wieku przedszkolnego. Wskazuje to na to, że być może nauczyciele mają nie tyle trudności z dziećmi, co nie wiedzą, jak dostosować treści edukacji przyrodniczej do poziomu możliwości poznawczych dzieci w wieku przedszkolnym. Do podobnych wniosków dochodzą autorzy raportu *Raport o stanie edukacji 2013* (IBE, 2014, 244 i 265). Wykazują oni, że nauczyciele szkół podstawowych nie czują się pewnie na zajęciach omawiając wyniki eksperymentów i wolą korzystać z gotowych propozycji zawartych w podręczniku. W przeprowadzonych badaniach dominacja metod podających (np. rozmowy) i waloryzacyjnych (np. metod obserwacji) potwierdza ten stan rzeczy. Siła metody eksperymentu (należącego do metod problemowych) jest wykorzystywana tylko fragmentarycznie – uczestnicząc w eksperymentach dzieci otrzymują zadanie by odtworzyć eksperyment zaprezentowany przez nauczyciela.

Podsumowanie

Analiza wyposażenia i wykorzystania kącików przyrodniczych przeprowadzona w niektórych warszawskich przedszkolach nie pozwala co prawda uogólnić wniosków na wszystkie przedszkola w stolicy, lecz prezentuje fragment rzeczywistości objętej badaniami. Badania miały na celu ocenę wykorzystania kącików przyrodniczych dla realizacji treści edukacji przyrodniczej. Wykazały one, że kąciki te w niewielkim stopniu zawierają materiał przyrodniczy. Nauczyciele częściej wybierają pośrednie formy zapoznawania dzieci z przyrodą. Korzystają z książek, plakatów dla zilustrowania otaczającej przyrody zamiast prezentować dzieciom zbierane z otoczenia przedmioty (i np. gromadzić je w kąciku dla prowadzenia eksperymentów).

Na podstawie uzyskanych od nauczycieli informacji wydaje się, że mają oni trudności z dostosowaniem treści edukacji przyrodniczej do poziomu i możliwości dzieci w wieku przedszkolnym. Nauczyciele prawie wcale nie prezentują zagadnień związanych ze powietrzem, światłem, elektrycznością, czy dźwiękiem (nie realizują eksperymentów z tych dziedzin fizyki). Uprawa roślin, a tym bardziej hodowla zwierząt, które wydają się najlepiej prowadzić do kształtowania postawy proekologicznej jest rzadko spotykana w przedszkolach. Podczas prowadzonych badań w 3 salach prowadzono uprawy roślin (16,7%), a w 5 hodowlę zwierząt (20,8%). Na podstawie zebranych informacji wnioskuję, że poznanie flory i fauny w salach przedszkolnych odbywa się poprzez ilustracje w książkach i na plakatach. Ustalenie, czy zagadnienia te są realizowane w ogrodach przedszkolnych wymaga osobnych badań. Uzyskane wyniki badań sugerują, że obowiązek jaki niesie ze sobą podstawa programowa wychowania przedszkolnego dotycząca kształtowania postawy badawczej i proekologicznej wśród dzieci przedszkolnych, wydaje się być spełniona tylko w części.

Zebrane informacje wydają się być niepokojące również dlatego, że prowadzący badania studenci w trakcie obserwacji zajęć w przedszkolach nie mieli dużo okazji, aby zaznajomić się z realizacją treści z zakresu edukacji przyrodniczej w przedszkolu.

Literatura:

- Dudzińska I. (1983). *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, Warszawa: WSiP.
- Frątczak E., Frątczak J. (1979). *Kącik przyrody w wychowaniu przedszkolnym*, Warszawa: WSiP.
- Kwaśniewska M., Karbowniczek J., Surma B. (2011). *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, Kraków: WAM.
- *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych, w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*. Załącznik 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008.
- *Raport o stanie edukacji 2013*. Warszawa: IBE, 2014.
- Stawiński W. (1980). *Pracownia biologiczna w szkole ogólnokształcącej*, Warszawa: WSiP.

Załącznik 1. Arkusz obserwacji zajęć²

Adres przedszkola:

Data prowadzonej obserwacji:

Grupa wiekowa:

1. Narysuj rzut z góry układu sali przedszkolnej (zaznacz: stoliki, dywan, okna, drzwi wejściowe, drzwi do magazynku i łazienki oraz miejsca, w których znajdują się obiekty przyrodnicze (np. posiane rośliny, rośliny ozdobne, kącik przyrodniczy, książki o tematyce przyrodniczej, narzędzia wspomagające obserwację (tj. lupa, lornetka), miejsce do przechowywania obiektów przyniesionych w czasie wycieczki itp.) Nazwij elementy rysunku.
2. Wymień i opisz wszystkie przedmioty jakie znajdują się w sali przedszkolnej, które mają jakikolwiek związek z edukacją przyrodniczą (zwierzęta, rośliny, obiekty, narzędzia, książki, inne).
3. Jaką funkcję spełnia kącik przyrodniczy w sali przedszkolnej. Zaznacz na podstawie własnej oceny; funkcja kącika przyrodniczego: dekoracyjną / miejsce prowadzenia doświadczeń / miejsce trzymania eksponatów przyrodniczych / inne-jakie?
4. Jak dzieci z grupy przedszkolnej korzystały z kącika przyrodniczego i innych materiałów przyrodniczych znajdujących się w sali przedszkolnej w czasie trwania obserwacji. Zwróć uwagę: czy dzieci dotykają przedmiotów w kącikach przyrodniczych, czy manipulują nimi, czy bawią się w sposób swobodny, czy oglądają przedmioty „jako obiekty muzealne” (tylko dotknąć, bez manipulacji), jakie są reakcje nauczyciela w sytuacji, gdy dzieci zbliżają się i korzystają z przedmiotów zgromadzonych w kącikach przyrodniczych. Opisz przypadki zachowań dzieci. Wypisz stawiane przez dzieci pytania.
5. Jak oceniasz swobodę dzieci w kontakcie z obiektami przyrodniczymi znajdującymi się w kąciku przyrodniczym. Zaznacz te określenia, które wydają się najbardziej właściwe: dostęp ograniczamy / swobodny / dzieci mogą tylko dotykać / eksperymentować z obiektami).
6. Jakie czynności sprawują dzieci by opiekować się zwierzętami (np. kto dokarmia hodowane zwierzę w sali lub na terenie przedszkola, kto czyści klatkę, kto sprawdza stan zdrowia zwierzęcia, kto wyjmuje je z klatki, kto bawi się ze zwierzęciem, kto pielęgnuje sierść (ciało) zwierzęcia?), roślinami (np. kto regularnie podlewa kwiatki w sali przedszkolnej, kto usuwa zeschnięte liście, przemywa liście, kto przesadza rośliny, dba o ich właściwe ustawienie w pomieszczeniu np. pod względem słońca i źródła ciepła).

Załącznik 2. Kwestionariusz wywiadu

1. Proszę wymienić materiały przyrodnicze, którymi dysponuje Pani/Pan do realizowania zagadnień przyrodniczych? Przykłady: książki (wymień tytuły), plakaty i zdjęcia (co przedstawiają), modele (przykłady), nasiona roślin, klatki dla zwierząt, pomoce dydaktyczne (opisz), inne (opisz).
2. Proszę wymienić tematy zajęć związanych z przyrodą, w których wykorzystuje się kącik przyrodniczy.

² Zarówno arkusz obserwacji zajęć jak i kwestionariusz wywiadu nie był wcześniej weryfikowany.

3. W jaki sposób wykorzystuje Pani/Pan kącik przyrodniczy do realizacji tematów przyrodniczych?
4. Proszę opisać w jaki sposób wykorzystuje Pani/Pan inne materiały przyrodnicze dostępne w sali do zajęć z dziećmi?
5. Proszę scharakteryzować funkcję kącika przyrodniczego w Pani/Pana sali przedszkolnej?
6. Skąd zdobywa Pani/Pan pomoce, które służą do realizacji treści edukacji przyrodniczej?
7. Jakie hodowle zwierząt stosowała Pani/Pan dotychczas i jakie stosuje obecnie?
8. Jakie czynności sprawują dzieci podczas prowadzenia hodowli zwierząt oraz z jaką częstotliwością wykonują swoje czynności?
9. Jakie uprawy roślin stosowała Pani/Pan dotychczas i jakie stosuje obecnie?
10. Jakie czynności sprawują dzieci podczas prowadzenia upraw roślin oraz z jaką częstotliwością wykonują swoje czynności?
11. Proszę wymienić eksperymenty jakie realizuje Pani/Pan w przedszkolu?
12. Skąd czerpie Pani/Pan pomysły do realizacji eksperymentów? W jakiej formie odbywają się eksperymenty. Student zaznacza: te odpowiedzi, które odpowiadają wypowiedzi nauczyciela (nauczyciel nie zna możliwych odpowiedzi) możliwe kilka odpowiedzi. Proszę podać przykład eksperymentu w każdym odpowiedzi. Możliwe odpowiedzi: (a) forma pokazu – Pani/Pan pokazuje, dzieci obserwują, (b) dzieci wykonują czynności pod dyktando nauczyciela, (c) nauczyciel podaje pomysł na eksperyment, a dzieci ustalają jak go przeprowadzić i realizują go, (d) dzieci planują cały eksperyment, a następnie wykonują go (e) inne.
13. Proszę wymienić trudności, jakie sprawia realizacja eksperymentów wśród dzieci w wieku przedszkolnym.
14. Jakie rośliny posadziłaby Pani/Pan w najbliższym czasie?
15. Jeśli otrzymałaby Pani/Pan zgodę na hodowlę zwierzątka, jakie by ono było? Czy zna Pani/Pan podstawowe informacje dotyczące tego zwierzęcia (warunki życia, pożywienie i choroby).